

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ.  
М. КОЦЮБИНСЬКОГО**

Факультет дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної  
Кафедра початкової освіти

УДК 373.3.376

**ДИПЛОМНА РОБОТА**

на тему: «ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З ДІТЬМИ МОЛОДШОГО  
ШКІЛЬНОГО ВІКУ З КРИЗОВИХ СІМЕЙ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ  
ОСВІТИ»

Студентки II курсу МБ ПДЗ групи

Освітньої програми: Початкова освіта

Спеціальності: 013 Початкова освіта

Галузі знань: 01 Освіта / Педагогіка

Ступеня вищої освіти другого (магістерського) рівня

Дець Руслани Олександрівни

Науковий керівник: канд. пед. наук

Хіля Анна Вікторівна

Розширена шкала \_\_\_\_\_

Кількість балів \_\_\_\_\_ Оцінка ECTS \_\_\_\_\_

Голова екзаменаційної комісії \_\_\_\_\_  
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени екзаменаційної комісії \_\_\_\_\_  
(підпис) (ініціали, прізвище)

\_\_\_\_\_ (підпис) (ініціали, прізвище)

\_\_\_\_\_ (підпис) (ініціали, прізвище)

Вінниця, 2021 р.

## ПЛАН

ВСТУП.....	3
<b>РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ</b>	
1.1.Інклюзивне навчання як освітній особистісно-орієнтований процес.....	8
1.2. Поняття та причини виникнення кризових сімей. Типологія кризових сімей.....	21
1.3.Діти з кризових сімей як категорія дітей з особливими освітніми потребами.....	33
<b>РОЗДІЛ II. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РОБОТИ З ДІТЬМИ З КРИЗОВИХ СІМЕЙ</b>	
2.1. Сучасний стан роботи з дітьми з кризових сімей у початковій школі.....	44
2.2. Огляд досвіду вчителів початкової школи щодо роботи з дітьми з кризових сімей.....	54
2.3 Методи роботи з дітьми з кризових сімей в умовах інклюзивного навчання в початковій школі.....	66
<b>ВИСНОВКИ.....</b>	<b>77</b>
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....</b>	<b>81</b>
<b>ДОДАТКИ.....</b>	<b>89</b>

## ВСТУП

Останнім часом у суспільстві виникає багато проблем, які негативно впливають на виконання сім'єю своїх функцій. І дуже часто вони перестають справлятися з ними, потрапляючи до групи сімей які перебувають кризовій ситуації. Однією із найактуальніших проблем суспільства є збільшення кількості сімей, які не можуть або ж не бажають створити умови для нормального розвитку дитини. Дане питання потребує вирішення та допомоги дитині з такої сім'ї для гармонійного розвитку її особистості, оскільки сім'я – найперший та найголовніший фактор соціалізації та формування особистості дитини.

У кризовій сім'ї діти отримують негативний досвід дитячо-батьківських відносин. Кризова сім'я є підґрунтям спотворення системи цінностей, установок, поглядів, моделі поведінки дитини які деформують особистість та її соціальні ролі. Замість необхідних соціальних норм та цінностей, моделей поведінки, соціальних ролей, формуються негативні, асоціальні та девіантні їх прояви. Постійно спостерігаючи за дезорганізацією сім'ї, проблемами батьків, дитина підсвідомо засвоює їх модель поведінки, що доволі часто призводить до проблем з нервовою системою дитини та появи у неї невротичних станів, невпевненості в собі, агресивності, конфліктності, а також відхилень в поведінці, що заважає побудові міжособистісних стосунків та нівелює можливості до самореалізації.

Несприятливий вплив сімейного виховання вимагає організації соціально-педагогічної, психологічної та корекційної допомоги дітям з кризових сімей для попередження асоціальної поведінки та корекції уже існуючих відхилень розвитку особистості. Не менш важливим інститутом соціалізації дитини є школа. Дітям з кризових сімей потрібна додаткова підтримка в освітньому процесі. Комплексну допомогу можна отримати шляхом організації інклюзивного навчання в умовах загальноосвітнього навчального закладу. Тому на працівників школи покладається завдання всіма можливими силами здійснювати допомогу дитині з кризової сім'ї,

створюючи умови для соціально-педагогічного супроводу та підготовки до повноцінного життя у суспільстві даної категорії дітей.

Актуальність проблеми полягає у недостатньому ступені наукової розробленості основних положень щодо роботи з дітьми молодшого шкільного віку з кризових сімей в умовах інклюзивного навчання.

Різні аспекти інклюзивного навчання досліджували: Т.Бут, Т.Бондар, А.Колупаєва, М.Ліхницькою, Л.Миськів, М.Чайковський та ін..

Про корекційно-розвивальні засоби для ефективного навчання дітей з особливими освітніми потребами писали: О.Гаяш, С.Коріньовський, Р.Попелюшко, Л.Прядко, О.Семенова та ін.

Серед наукових робіт, де висвітлюються питання щодо феномену кризових сімей особливий інтерес становлять праці: А.Капської, Л. Мацуляк, Т.Папуловських, О.Песоцької, Н.Пихтіної та ін.

Особливості роботи з дітьми з кризових сімей описували: Ю .Бондар, А. Василюк, О.Демченко, А. Коломієць, Н. Лазаренко, А. Хіля та ін..

Отже, важливість зазначеної проблеми, її недостатня теоретична розробка, а також потреба вдосконалення знань педагогів щодо особливостей роботи з дітьми з кризових сімей зумовили вибір теми нашого дослідження: «Особливості роботи з дітьми молодшого шкільного віку з кризових сімей в умовах інклюзивної освіти».

**Об'єкт дослідження** – робота вчителя початкових класів в умовах інклюзивної освіти.

**Предмет дослідження** – особливості роботи з дітьми молодшого шкільного віку з кризових сімей в умовах інклюзивного освітнього простору.

**Мета дослідження** – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити прийоми та методи роботи з учнями молодшого шкільного віку з кризових сімей, спроектувати організаційно-методичні засади роботи з відповідною категорією дітей в умовах інклюзивного навчання.

**Гіпотеза дослідження:** організаційно-методична допомога вчителя початкових класів молодшим школярам з кризових сімей в умовах

інклюзивного навчання буде ефективною при врахуванні індивідуальних особливостей дітей молодшого шкільного віку, розробці індивідуальних програм розвитку, а також наданні корекційно-розвиткових послуг тощо.

Для досягнення мети дослідження і перевірки висунутої гіпотези було сформульовано конкретні **завдання**:

1. Здійснити аналіз теоретико-методологічних засад проблеми обізнаності вчителів початкових класів щодо особливостей роботи з учнями молодшого шкільного віку з кризових сімей в умовах інклюзивного навчання у науково-педагогічній, психологічній та методичній літературі.

2. Визначити критерії, показники та схарактеризувати рівні обізнаності педагогів початкової школи щодо особливостей роботи з учнями молодшого шкільного віку з кризових сімей в умовах інклюзивного навчання.

3. Експериментально дослідити сучасний стан та організаційно-методичні особливості роботи з учнями молодшого шкільного віку з кризових сімей в умовах інклюзивного навчання.

4. Висвітлити ефективні методи та форми роботи з дітьми з кризових сімей в умовах інклюзивного навчання в початковій школі.

Відповідно до визначених завдань комплексно застосовувалися наступні **методи дослідження**:

- теоретичні методи: дефінітивний, ретроспективний та порівняльний аналіз педагогічної, психологічної, навчально-методичної літератури, узагальнення, порівняння, систематизація концепцій, теорій і методик, передового педагогічного досвіду вчителів початкової школи, що виявили шляхи розв'язання поставлених завдань;
- емпіричні методи: анкетування та опитування педагогів, які працюють у початковій школі з метою вивчення рівня їх обізнаності щодо особливостей роботи з дітьми з кризових сімей;
- статистичні методи – аналіз отриманих результатів дипломного дослідження для забезпечення достовірності та об'єктивності результатів.

**Апробація результатів дослідження** відбувалася під час:

- V Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти», яка відбулася 22-23 березня 2021 року, м. Вінниця. Тема доповіді: Особливості творчої взаємодії педагога та дитини в інклюзивній школі
- Международная научно-практическая конференция студентов и молодых ученых «Гармонизация психофизического и социального развития детей дошкольного возраста» в рамках Международного форума студенческой науки «Студенческая наука – инновационный потенциал будущего», 21 апреля 2021 г., Минск
- Всеукраїнська конференція з міжнародною участю «Синергія формальної, неформальної та дуальної освіти майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти», яка відбулася 11-12 червня 2021 року, м. Чернігів. Тема доповіді: Форми розвитку креативності учнів початкової ланки освіти в країнах ЄС
- I Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми розвитку творчої особистості майбутнього педагога в контексті інтеграції України до єдиного європейського і світового освітнього простору», що відбулася 27–29 жовтня 2021 року, м. Глухів. Тема доповіді: Творчість як невід’ємний елемент адаптації дітей з кризових сімей в умовах інклюзивного навчання.
- Всеукраїнська інтернет-конференція з проблем вищої освіти і науки «Інноваційно-технологічна підготовка майбутніх учителів початкової школи у закладі вищої освіти», що відбулася 2 грудня 2021 року, м. Миколаїв.

Результати дослідження висвітлені у таких **публікаціях**:

- Поліщук Р. Особенности работы педагога с детьми из семей в кризисной ситуации // Сборник Международной научно-практической конференции студентов и молодых ученых «Гармонизация психофизического и

соціального розвитку дітей дошкільного віку». – Минск, 2021. – С.285-289.

- Дець Р. Діти з кризових сімей як категорія дітей з особливими освітніми потребами // Збірник Всеукраїнської інтернет-конференції з проблем вищої освіти і науки «Інноваційно-технологічна підготовка майбутніх учителів початкової школи у закладі вищої освіти». – Миколаїв, 2021.–

**Базою дослідження** були: «Навчально-виховний комплекс: загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів-гімназія №1 м. Хмільника Вінницької області», «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №2 м. Хмільника Вінницької області», «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №3 м.Хмільника Вінницької області», «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №4 м. Хмільника Вінницької області».

Дипломна робота складається зі вступу, 2 розділів (6 підрозділів), висновків, списку використаних джерел (66 найменувань) та 8 додатків на 16 сторінках. Загальний обсяг роботи становить 105 сторінок, із них основного тексту – 88 сторінок.

## ВИСНОВКИ

На основі теоретичного аналізу проблеми дослідження, зокрема питання інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітні навчальні заклади, нами було зроблено наступні висновки.

Результатом переосмислення ставлення суспільства до даної категорії дітей – дітей з кризових сімей, а також визнання їх рівних прав на здобуття освіти стало доопрацювання документальної бази організації інклюзивного навчання. Так, теоретичний аналіз та узагальнення досвіду України в галузі інклюзивної освіти дозволили визначити її значення в сучасній освітній системі, а також дати наукове трактування інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітніх навчальних закладів.

Наразі термін «особливі освітні потреби» не співвідноситься лише з порушеннями розвитку та інвалідністю, а розглядається у світовій практиці в більш широкому значенні, в результаті чого відбувся перехід від медичної моделі інвалідності, на яку тривалий час орієнтувалися у визначенні норми розвитку та відхилень від неї. На сьогоднішній день інклюзивне навчання може бути організоване не лише для дітей з інвалідністю, а й для учнів, які мають проблеми з поведінкою, у тому числі внаслідок наявності особливих освітніх потреб пов'язаних із кризовою ситуацією в сім'ї, в якій виховується дитина. Саме тому це можуть бути учні, які мають емоційні та поведінкові порушення, порушення мовлення та/чи спілкування, діти з труднощами у навчанні, діти із затримкою або особливостями інтелектуального розвитку, діти з фізичними та нейромоторними порушеннями, із порушеннями зору і слуху, обдаровані учні, а також діти, які виховуються в несприятливому середовищі.

В даній роботі ми зупинилися на розгляді особливостей допомоги дитині з кризової сім'ї. Загальновідомо, що у сім'ї і відбувається формування ціннісних орієнтацій і соціальних установок дитини. Розглядаючи сім'ю як фактор соціалізації дитини, слід звернути увагу на те, що у ній може



відбуватися негативний вплив на особистість, у разі порушення стосунків, неблагополуччя сім'ї, наявності будь-яких негативних явищ та кризових станів. Адже кризова сім'я – це сім'я, яка повністю або частково втратила свої виховні можливості через певні причини, в результаті чого склалися несприятливі умови для виховання дітей. Що, звичайно, негативно впливає на виконання нею основних функцій, матеріально-економічного забезпечення, житлово-побутових умов. Це, в свою чергу, створює негативний морально-психологічний клімат, який впливає на духовність сім'ї та виховання дітей.

Визначено особливості навчання дітей з кризових сімей, в результаті чого можна виділити організаційно-педагогічні умови організації інклюзивного навчання. Дані умови включають наступні напрямки: організаційно-педагогічна, корекційно-розвивальна та навчально-дидактична допомога, а також мають на меті оптимізацію навчально-виховного процесу, відповідно до індивідуальних особливостей учнів.

Допомога дітям з кризових сімей в умовах загальноосвітнього навчального закладу має забезпечувати реалізацію їх основних прав і свобод, сприяти урізноманітненню методів навчання для задоволення їх потреб, що слугуватиме успішній адаптації в умовах школи, формуванню навичок поведінки та готовності до життя у соціумі.

Робота над подоланням наслідків несприятливого впливу сім'ї на дітей є особливо ефективною в молодшому шкільному віці та можлива лише при комплексному підході, що передбачає використання різноманітних методів і засобів соціально-педагогічної та психологічної допомоги, які використовуються командою спеціалістів і враховують особливості вікового, фізичного та психічного розвитку, стану здоров'я.

З метою дослідження рівнів обізнаності педагогічних працівників початкової школи щодо особливостей роботи з дітьми з кризових сімей в умовах інклюзивного навчання нами був проведений педагогічний експеримент, який передбачав:

- розробку критеріїв, показників рівнів обізнаності педагогів щодо особливостей роботи з дітьми з кризових сімей в умовах інклюзивного навчання;
- визначення змісту і напрямків роботи із дітьми з кризових сімей в умовах інклюзивного навчання у початковій школі.

Для діагностики когнітивно-операційного, операційно-діяльнісного та мотиваційно-ціннісного критеріїв з відповідними показниками ми провели анкетування педагогів. У результаті діагностичного дослідження за трьома критеріями з високим рівнем обізнаності щодо особливостей роботи з дітьми з кризових сімей в умовах інклюзивного навчання нами виявлено 27,2% педагогів початкової школи, тому ми переконані в актуальності та важливості досліджуваного питання.

Дослідження обізнаності щодо особливостей інклюзивного навчання дітей з кризових сімей дозволило виявити наступні труднощі:

- недостатня обізнаність педагогів щодо усіх категорій дітей, які потребують інклюзивного навчання;
- поверхневе уявлення щодо категорій дітей, які відносяться до «кризових сімей»;
- відсутність розуміння важливості впровадження інклюзивного навчання для дітей з кризових сімей;
- питання допомоги дітям з кризових сімей в умовах загальноосвітнього навчального закладу, в більшості випадків, не обговорюється на засіданнях команд психолого-педагогічного супроводу;
- недосконалість нормативно-правової бази для успішної реалізації інклюзивної освіти;
- недостатній рівень науково-методичного забезпечення освітнього процесу;
- обмеженість співпраці з іншими фахівцями з питань інклюзивного навчання в межах навчального закладу та поза ним.

На нашу думку інклюзивне навчання для дітей з кризових сімей є важливим кроком для допомоги у формуванні особистості дитини, оволодінні нею позитивними якостями, ціннісними орієнтаціями, формуванні навичок будувати близькі стосунки, збагачувати досвід спілкування, діяльності та взаємовідносин. Тому актуальним є питання підвищення рівня обізнаності педагогів щодо особливостей роботи з даною категорією дітей в умовах інклюзивного навчання. І саме в цьому напрямку, на нашу думку, варто продовжувати та розширювати наукові пошуки та впроваджувати інноваційні методичні та методологічні розробки в практику інклюзивної педагогіки.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бондар Т. І. Створення інклюзивного освітнього середовища в системі вищої освіти України / Т.І. Бондар // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – 2014. – Т. II, № 27. – С. 20-24
2. Вайнола Р.Х. Технологізація соціально-педагогічної роботи: теорія та практика. Навчальний посібник / За ред проф. С.О.Сисоевої – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. – 188 с
3. Василюк, А. В., Бондар, Ю. В., Бондарь, Ю. В., Хіля, А. В., & Хіля, А. В. (2020). Педагогічні технології інклюзивного навчання.
4. Гаяш О. В. Сутність процесів адаптації та модифікації для ефективності навчання учнів з особливими освітніми потребами / О. В. Гаяш. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakinppo.org.ua/kabineti/kabinet-doshkilnoi-pochatkovoi-ta-inkluzivnoi-osviti/inkluzivna-osvita/2039-sutnist-procesiv-adaptacii-ta-modifikacii-dlja-efektivnosti-navchannja-uchniv-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami>
5. Григорович, О. П., Демченко, О. П., & Родюк, Н. Ю. (2018). Формування інноваційної культури педагога як стратегічна мета національної системи освіти.
6. Григорович, О., Пахальчук, Н. (2019). Інноваційна культура майбутнього вчителя початкової школи: теоретико-методологічний аналіз. Педагогічна освіта: теорія і практика, 2(26), 232-238.
7. Демченко О.П. Ігрові виховні ситуації у формуванні особистості дитини / О.П.Демченко // Організація дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : [навчально-методичний посібник] ; за ред. Г.С.Тарасенко. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. – С.111-124

8. Демченко, О. П., & Демченко, Е. П. (2017). Одаренный ребенок как личность с особыми потребностями в инклюзивном пространстве учебного заведения.
9. Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо профілактики насильства над дітьми й дорослими членами сім'ї: навч.-метод. посіб. / А. Б. Блага, Т. В. Журавель, Д. Г. Заброда, Н. Е. Мілорадова ; за ред. Г. О. Христової. – К. : ТОВ «ВПК «ОБНОВА»», 2012. – 140 с.
10. Закон України Про соціальні послуги (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 18, ст.1
11. Індекс інклюзії: загальноосвітній навчальний заклад : навч.-метод. посіб. / О. О. Патрикеева, Н. З. Софій, І. В. Луценко, І. П. Василяшко ; під заг. ред. В. І. Шинкаренко. – К. : ТОВ "Видавничий дім "Плеяди", 2011. – 9
12. Індекс інклюзії: розвиток навчання та участі в життєдіяльності шкіл: посіб./ [Тоні Бут]; пер. з англ. - К.: ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015. – 190.
13. Капська А. Й. Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей / А. Й. Капська, І. В. Пеша. – К., 2012.
14. Квітка, Н. О. (2018). Музична терапія у роботі з дітьми в інклюзивному середовищі. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції "Інклюзивне навчання в Новій українській школі" 26-27 березня 2018р. м. Тербовля у двох частинах, 1, 38-42
15. Кіт, Г. Впровадження освітніх стандартів в Україні: стан, проблеми, перспективи. Редакційна колегія: Тарасенко Г.С., Шахов В.І., Гулін Войцех, Васілевська-Островська, 33.
16. Кіт, Г. Г., Демченко, О. П. (2020). Готовність майбутнього вчителя до організації творчої навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів в умовах НУШ. Нова українська школа: початок реформ: зб. тез доповідей, 251.

- 17.Коврігіна Л. М.Організація інклюзивного навчання для дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітніх навчальних закладах / Л. М. Коврігіна. // Житомирщина педагогічна. – 2018. – С. 1–9.
- 18.Колишкін О. В. Вступ до спеціальності "Корекційна освіта": навч. посіб. / О. В. Колишкін. – Суми: Університетська книга, 2013. – 392 с.
- 19.Колупаєва А. А. К60 Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навчально-методичний посібник / А. А. Колупаєва, О.М. Таранченко. — Харків : Вид-во «Ранок», 2019. — 304 с.
- 20.Колупаєва А.А., Савчук Л.О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання.наук.-метод. посіб. / А.А. Колупаєва, Л.О. Савчук, К.: Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. – 274.
- 21.Концепція Нової української школи [Електронний ресурс]-Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
- 22.Коріньовський С. Управління навчально-виховною діяльністю в загальноосвітньому навчальному закладі у системі інклюзивної освіти / С. Коріньовський.URL:[http://umo.edu.ua/images/content/nashi\\_vydanya/stud\\_almanah/v\\_1/26.pdf](http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/stud_almanah/v_1/26.pdf)
- 23.Кошонько Г. Сімейна соціалізація як актуальна соціально-психологічна проблема / Г. Кошонько // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПНУ. – 2011. – Том. XIII. – Ч. 3. – С. 184 – 189.
- 24.Лавріненко Л. І. Л 13 Школа для кожного (окремі аспекти інклюзивної освіти): Навчально-методичний посібник для керівників закладів освіти, учителів та вихователів ЗДО, ГПД, шкіл-інтернатів, методистів [Текст] / Лідія Іванівна Лавріненко. – Чернігів: Чернігівський національний технологічний університет (ЧНТУ), 2017. – 168 с
- 25.Лазаренко Н. І. Нові вимоги до професіоналізму вчителя в умовах євроінтеграції. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і

- психологія : зб. наук. пр. Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2018. № 54. С. 100–106.
26. Лазаренко, Н., Хіля, А., & Коломієць, А. (2017). Формування в дітей з функціональними обмеженнями індивідуальної системи знань сенсожиттєвого характеру засобами арт-терапії. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови., 1(13), 131-143.
27. Лалак, Н. (2013). Підготовка майбутніх педагогів до роботи в закладах освіти з інклюзивною формою навчання. Педагогічна освіта і наука в умовах класичного університету: традиції, проблеми, перспективи, 234-240
28. Ліхціцька Л. М. Особливості впровадження інклюзивної освіти в початковій школі / Л. М. Ліхціцька // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна". - 2018. - № 1. - С. 87-90. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist\\_2018\\_1\\_21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2018_1_21)
29. Мацуляк Л.А. Неблагополучні сім'ї як чинник негативної соціалізації у суспільстві неповнолітніх // Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології" / Л.А. Мацуляк. – 2010. – № 8. – С. 682-691
30. Миронова С.П. Педагогіка інклюзивної освіти: навчально-методичний посібник / С.П.Миронова. - Кам'янець-Подільський, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. – 164 с.
31. Миськів, Л. І. Принципи, завдання та функції інклюзивної освіти як світової моделі соціалізації осіб з обмеженими можливостями / Миськів Леся Ігорівна // Європейські перспективи = European perspective. – 2013. – № 10. – С. 66–70.
32. На допомогу педагогу загальноосвітнього навчального закладу / Укл.: Л.О. Прядко, О.О. Фурман / Методичний посібник. – Суми: РВВ СОШПО. – 2015. – 52 с.
33. Нагорна О. В. Формування нової системи освіти для дітей з особливими освітніми потребами в закладах з інклюзивною формою навчання / О. В.

- Нагорна. // Наукові записки Серія: Педагогічні науки. – 2019. – С. 194–197.
34. Нова українська школа: poradnik dla vchitelja. za zag. red. N. M. Bibik. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с
35. Основи інклюзивної освіти. Навчально-методичний посібник / за заг. ред. Колупаєвої А.А. – К.: «А.С.К.», 2012. – 308 с
36. Папуловських Т. Сімейне неблагополуччя. Соціальний педагог. 2013. № 5. С. 25–30.
37. Педора, І. Неблагополучна сім'я як фактор несприятливої соціалізації дітей дошкільного віку / І. Педора. - С. 208-210
38. Песоцька О. П. Корекційна робота з сім'єю наркозалежної людини [Електронний ресурс] / О. П. Песоцька // Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Педагогічні науки . – 2013. – №11(2). – С. 177–185. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vlup\\_2013\\_11\(2\)\\_\\_28.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vlup_2013_11(2)__28.pdf)
39. Пихтіна Н. П. Профілактика негативних проявів у поведінці дітей : навч. посіб. Ніжин, 2012. 376 с.
40. Попелюшко, Р. П. (2015). Деякі психолого-педагогічні аспекти впровадження інклюзивного підходу в освіті.
41. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта : навчальний посіб. / М. А. Порошенко. – Київ : ТОВ «Агентство «Україна»», 2019. – 300 с.
42. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. № 872 п.14.
43. Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 №545 [Електронний ресурс]// Офіційний веб-портал Верховної Ради України.- Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-п#Text>
44. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII// Урядовий кур'єр від 04.10.2017.-№186
45. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001р.№2402-III.URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>



46. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 03.12.2020 № 2671- № 1053-IX // Відомості Верховної Ради, 2020, № № 2-3, ст.36
47. Психолого-педагогічний супровід обдарованої дитини як реалізація особистісно орієнтованого підходу // Професійно-педагогічна освіта: особистісно-орієнтований підхід : монографія / за ред. О.А. Дубасенюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2012. – С. 316-345.
48. Рашкевич, Г. І. (2016). Педагогічні умови корекції поведінки важковиховуваних учнів в навчально-виховному процесі. студентського наукового товариства, 230.
49. Савенкова І. Використання психотерапевтичних методів при супроводі емоційно депривованих молодших школярів / Ірина Савенкова, Наталя Цумарєва // Наука і освіта: наук.-практ. журнал. – 2021. – № 2. – С. 5-15.
50. Семенова О. О. Психолого-педагогічний супровід молодших школярів на етапі переходу в основну школу / О. О. Семенова // Таврійський вісник освіти. - 2013.-№2.-С. 181-187. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tvo\\_2013\\_2\\_34](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tvo_2013_2_34)
51. Сімейне неблагополуччя та його наслідки: кримінологічний аспект / О. В. Шевченко // Вісник Кримінологічної асоціації України. - 2015. - № 2. - С. 237-247. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkawk\\_2015\\_2\\_23](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkawk_2015_2_23)
52. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / М-во освіти і науки України, АПН України, Ін-т проблем виховання ; ред. : І. Д. Зверєва. - К. : Центр навчальної літератури, 2008. - 335 с.
53. Соціально-педагогічна та соціальна робота з різними категоріями клієнтів : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н. П. Краснова, Л. П. Харченко, В. М. Пігіда, Я. І. Юрків ; Держ. закл. „Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка”. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2010. – 408с.

54. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі : навчально-наочний посіб./ Укладач – Тетяна Скрипник. – К., 2015. – 65 с
55. Тім Лорман. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі : Практичний посібник / Тім Лорман, Джоан Депплер, Девід Харві; пер. з англ. — К.: СПД-ФО Парашин І. С., 2010. — 296 с
56. Хіля, А. В. (2016). Реалізація діагностичного та корекційно-розвивального потенціалу арт-терапії у соціальній роботі з дітьми із кризових сімей (зокрема дітьми з функціональними обмеженнями). *ScienceRise. Pedagogical Education*, (11), 37-42.
57. Хіля, А. В. (2016). Специфіка формування соціальної компетенції у дітей з функціональними обмеженнями (у розрізі Вінницької області). *Загальна педагогіка та історія педагогіки*, 150.
58. Хіля, А.В. Арт-терапія в системі засобів виховання ціннісного ставлення до життя в дітей та молоді з функціональними обмеженнями : метод. матер. : Ч. 1. – Вінниця, 2017. – 252 с.
59. Хіля, А.В. Виховання у дітей з функціональними обмеженнями ціннісного ставлення до життя засобами арт-терапії [Текст] : дис. канд. пед. наук : 13.00.07 / Хіля Анна Вікторівна ; Вінниц. держ. пед. ун-т ім. Михайла Коцюбинського. - Вінниця, 2017. - 339 с. : рис., табл.
60. Чайковський М. Є. Досвід впровадження інклюзивного навчання в університеті "Україна" / М. Є. Чайковський // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна". - 2010.-№2.-С. 8-11. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist\\_2010\\_2\\_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2010_2_3)
61. Шевченко, О. М. (2019). Створення ситуації успіху в умовах НУШ. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*, 9, 193-197.
62. Demchenko, O., Kit, G., Holiuk, O., Rodiuk, N., Pakhalchuk, N., & Hryhorovych, O. (2019, May). Business Games in Quasi-Professional Future Teachers' training to the Development of Gifted Children. In *SOCIETY*.

INTEGRATION. EDUCATION. Proceedings of the International Scientific Conference (Vol. 1, pp. 144-159).

63. Khilya A., Kolosova O., Blashkova O., Hodlevska V. Use of Art Pedagogy in the Process of adaptation of Immigrant Student to the University. SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION.  
<https://conferences.rta.lv/index.php/SIE/SIE2021/paper/view/4412>
64. Sarancha I., Mnyshenko K., Khilya A. Personal Values in the Structure of the Social Environment and Professional Activity. SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION.  
<https://conferences.rta.lv/index.php/SIE/SIE2021/paper/view/4414>
65. Stakhova I., Shikirinska O., Demchenko O., Groshovenko O. Imber V. Formation of Readiness of Future Primary School Teachers for Environmental Activities: Creative Aspect. SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION. Proceedings of the International Scientific Conference. Volume I, May 28th-29th, 2021. 642-655. <http://journals.ru.lv/index.php/SIE/article/view/6279>
66. Tsybulko, O. ., Zemlianska, N. ., Lutaieva, T. ., Fesenko, V. ., Imber, V. Socio-pedagogical study of educational transformation in the period of crisis changes. Laplage in Journal. 2021. 7(3A), p.497-503. Retrieved from <https://laplageemrevista.editorialaar.com/index.php/lpg1/article/view/1445>